

ШАХСДА КАСБИЙ АНГЛАШНИ ШАКЛЛАНИШИ

Раджабова Зухра Мирзотиллоевна

Чирчиқ давлат педагогика университети, ўқитувчи

Annotasiya. Касбий ўзини ўзи аниқлаш кўп босқичли жараён бўлиб, унга турли хил нуқтаи назардан ёндашиш мумкин. Касбий ўзини ўзи аниқлаш қарор қабул қилиш жараёни сифатида намоён бўлади. Бунда шахс ўз мойил ва хоҳишларини мавжуд ижтимоий тузум эҳтиёжлари асосида шакллантиради ҳамда оптималлаштиради

Калит сўзлар: Шахс, концепция, профессионал, нерв тизими, қобилият, қадрият, тарбия, мойиллик

Шахс касбий шаклланишининг сермахсуллиги ва англай олишини муҳим омили унинг касбий меҳнатда маъно топишидир, ўз касбий ҳаётини лойihalаштириш, масъулият билан касб мутахассислик ва иш-жойини танлаш борасида қарор қабул қилишдир. Албатта, бу муҳим касбий муаммолар шахс олдида бутун ҳаёти давомида пайдо бўлаверади. Шахс ролини касбий меҳнатга жамоага ва ўзига булган муносабатини англай олиши инсон ҳаётининг муҳим компонентлари бўлиб қолади. Гоҳида киши касбдан узоклашиб, ундан оғирлик сеза бошлайди унда ўз касбий ҳолатидан қоникмаслик хисси пайдо бўлади. Шунингдек, инсонларда мажбурий ҳолатда касб (мутахассислик)ни ва иш жойини алмаштириш ҳоллари гоҳида учраб туради. Таъкидлаш мумкинки, шахс олдида доимо ундан касбга булган муносабатни аниқлаш, гоҳида ўз касбий ютуқларини таҳлил этиш, касб танлови ёки уни алмаштириш қарорини қабул қилиш, карьерани аниқлаш ва коррекциялаш бошқа касбга хос булган масалаларни ҳал этишни талаб этади. Касбшуносликда барча бу муаммолар комплекси касбий аниқланиш деб тушунилади. Табиийки, бундай мураккаб психологик ҳодиса психология фанида ягона туғри таърифга эга булиши мумкин эмас. Шахсда касбий шаклланиш концепциясини тадқиқотчи психологлар томонидан турлича тушунтириб берилган.

А. Маслоу концепцияси бўйича, инсон такомиллашиб боришига, ўзини намоён этишига булган интилиши акс этади. Унинг концепциясида “Аниқланиш” тушунчаси “Ўзини намоён этиш” тушунчаси яқин атама сифатида эътироф этилади.

Е.А.Климов касбий англашни батафсил таҳлил этиб, уни “психик ривожланишининг, нимадир фойдали ишни қилувчилар” профессионаллар ҳамжамиятининг тулақонли иштирокчиси сифатида ўзини шакллантиришининг муҳим кўринишидир. Касбий англаш бўйича Е.А.Климовнинг фикри қадри ҳисобланади. Унинг фикрича, осон ва қисқа муддатли ҳисобланган касб танлови аслида “лаҳза қушув бутун келгуси ҳаёт” формуласи асосида амалга оширилади.

Шахсда ривожланиш йулларидан аввал турли меҳнат соҳаларига маълум муносабат, кўп касблар ҳақида тасаввур ва ўз имкониятларини баҳолаш, ижтимоий-иктисодий вазиятда туғри йўл тутиши касб танловининг “захира вариантлари” ва навбатдаги касбий англаш ички тайёргарликка хос бўлган бошқа кўп нарсалар ҳақида тасаввур шаклланган бўлади.

Е.А.Климовнинг фикрини мантикий жихатдан умумлаштириб қўйидагича таъкидлаш мумкин. Касбий англаш касбий танловининг бир лаҳзали акти бўлиб қолмайди ва танланган мутахассислик бўйича касбий тайёргарлик якуни билан тугатилмайди, балки у бутун касбий аёти мобайнида давом этади.

Психологик педагогик адабиётларда касбий ўзини ўзи белгилаш жараёнига таъсир этадиган омилларнинг 4 гуруҳи ажратилади. Биринчидан, ижтимоий-иктисодий бўлиб у таракқиётнинг турли бос-қичларида жамият ҳаётига кириб

келаётган ёшларга ўзларидаги мавжуд куч ва имкониятларини сарфлашга турли соҳаларни таклиф этади. Биринчи навбатда бу касфблар спектри уларнинг ўзгариши ва ривожланиш истикболлари жамиятнинг у ёки бу мутахассисларга эҳтиёжга дахлдордир.

Ижтимоий-психологик омиллар иккинчи гуруҳни ташкил этади. Аввало инсон мактаб таълимигача ва кейин ўсиб тарбия олган муҳит, оила, дўстлар давраси, мактаб жамоаси ва шу кабилар.

Ижтимоий муҳит таъсирида шахснинг қадриятли йўналганлиги касбларнинг турли гуруҳдариға муносабати ўзига хос ижтимоий кутишлар установа ва стеротиплар шаклланади.

Учинчи гуруҳ асл психологик омиллардан иборат бўлиб, бу шахсий қизиқиш ва мойилликлар умумий ва специфик қобилиятлар аклий ва шахсий ривожланиш даражаси хотира хусусиятлари, диққат моторикасининг ўзига хослиги ва шу кабилар.

Нихоят тўртинчи гуруҳ индивидуал психофизиологик хусусиятларни ўз ичига олиб, улардан кўп ўрганилгани нерв тизимининг асосий хоссаларини фаолият турларига муносабатини таъсири масаласидир. Улар психик жараёнлар кечишининг динамик тавсифномаларини белгилайди турли темпераментлар кўринишида ифодаланади ва маълум фаолият турини бажаришга кўмаклашиши, ё аксинча уни қийинлаштириши мумкин.

Адекват касб танлашни қийинлаштирувчи сабаблардан яна бири ўқувчиларда психологик билимлар маданиятининг пастлиги ўз қобилиятлари индивидуал психологик хусусиятлари мойилликлари ҳақида маълумот етарли эмаслигидир.

Касбий ўзини ўзи англашдаги қийинчиликлар касбий яроқлилик нима экани унинг қандай шаклланишини билмаслик билан ҳам боғлиқ. Исталган меҳнатга маълум мўлжалланганликни борлиги ҳақидаги нотўғри фикр кенг тарқалган.

Ўзини билиб олмаслик касбий ўзини ўзи белгилашда асосий қийинчиликларни келтириб чиқаради. Айрим ўқувчилар ифодаланган қизиқиш қобилият ва мойилликка эга эмаслигига ишонса бошқалари нақадар кўп қизиқиш ва қобилиятга эгаки танлайдиган касблар доирасини чеклашга қийналади. Учинчилари маълум касбий мақсадларга эга бироқ зарур касбий ифодаланган сифатларга эга эмас. Ўқувчиларнинг аксарият кўпчилиги ҳатто ота-оналар ҳам кўпинча касб танлашда меҳнат фаолиятга асосий эътибор бермасдан балки таълим муассасасини ёки ўқув фаолиятини ҳисобга олиб танлашни мўлжаллайдилар. Бу танлов у ёки бу фанга қизиқишга асосланади. Аслида эса ўқув ва меҳнат фаолияти орасида тегишли фан доирасида катта тафовут мавжуд.

Касбий ўзини ўзи англаш жараёнидан олдин катта ўсмир ва ўспиринлик даври касбни бирламчи танлаш кичик мактаб ёшида амалга ошади, унинг учун касблар ҳақида кам дифференциаллашган тасаввурлар хос. Бу босқичда камдан кам ўқувчи у ёки бу касбни эгаллай олиш имкониятлари ҳақида ўйлайди, касблар ҳақида эса ташқи атрибутлар кийим бош ўзини тутиш ва шу кабиларга қараб фикр юритади. Бу ёшдаги болалар шахси психик хоссалари ривожланишида экани сабабли уларда кўпинча барқарор қизиқиш ва мойилликлар бўлмайди. Айнан шу даврда (6-7) ўқувчиларни касблар дунёси билан таништириш турли фаолият турларида ўзини синашга имконият бериш лозим, кўпинча шу ёш даврида юзага келган қизиқишлар келгуси касбий танлов учун асос бўлади.

Касбга йўналтириш ишининг марказий бугини ўқувчининг меҳнат фаолияти турларига қизиқиш ва мойилликларини аниқлаш саналади. Ифодаланган қизиқиш ва мойиллиги бўлган ўқувчилар бўлгуси касбини танлашда деярли қийналмайди. Улар учун ўз танлови психолог томонидан тасдикланиши долзарб холос. Бироқ кўплаб ўқувчилар аниқ қизиқиш ва мойилликларга эга эмас, ёки уларни бўлгуси касбий фаолияти билан боғланмайди. Мойилликларнинг асосий кўрсаткичи ўқувчилар томонидан фаолиятнинг маълум тури ва мактаб

фанларидан ташқари мажбурлашсиз балки ички ундов ва эҳтиёжга кўра шуғулланишга интилишдир.

Юқоридаги фикрлардан кўринадики, касбий ўзликни англаш жараёнида шахснинг ўзини ўзи англаш баҳолаш шахс хусусиятлари муҳим аспект сифатида кўрсатиб ўтилади.

LITERATURE

1. Раджабова З.М. Ўқитувчи ва ўспирин ҳамкорлигининг психологик омиллари
CENTRAL ASIAN RESEARCH JOURNAL FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES (CARJIS)

2. Асомова Р.З. Касб танлаш мотивацияси ва унинг динамикаси. Псих.ф.н дис.-Т., 2002. -137 б.

3. Жумаев У.С. Ўсмирларда касб танлашга муносабат тизими шаклланишининг ижтимоий-психологик хусусиятлари. Психол. ф.н..... дис.-Т.: 2004,- 185 б.

4. Раджабова З.М. Мамлакатимиз психологиясида ўспирин ва ўқитувчи муносабатлари масаласининг ўрганилиши. INNOVATIONS IN TECHNOLOGY AND SCIENCE EDUCATION JOURNAL 2023,-143 bet: